

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України в редакції від 19.04.2014 року зі змінами і доповненнями // Голос України. – 2014. – № 77.
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03>.
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-те вид., переробл. та доповн. / під ред. С.С. Яценко. – К. : А.С.К., 2005. – С. 131.
4. Вирок Кузнецовського міського суду Рівненської області // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/18071402/>.
5. Вирок Нововолинського міського суду Волинської області від 4 лютого 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37056065>.
6. Вирок Нововолинського міського суду Волинської області суду від 1 квітня 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/1739704>.
7. Вирок Томашпільського районного суду Вінницької області від 30 грудня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36433001>.
8. Вирок Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 25 квітня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38396438>.
9. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05>.
10. Вирок Кузнецовського міського суду Рівненської області від 11 серпня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/18071402>.
11. Вирок Роменського міськрайонного суду Сумської області від 20 березня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37737425>.
12. Вирок Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області від 20 березня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38408885>.

УДК 343.232:342.956

**КРИТЕРІЇ ВІДМЕЖУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ
ВІД ЗЛОЧИНУ ТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ**

**CRITERIA DISTINGUISHING CRIMINAL OFFENSES OF CRIMES
AND ADMINISTRATIVE OFFENSES**

Федотова Г.В.,

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
начальник науково-організаційного відділу
Державного науково-дослідного інституту МВС України*

Стаття присвячена аналізу сутності та змісту категорій «злочин», «кримінальний проступок», «адміністративне правопорушення». Завдання визначення відмежування даних категорій вирішується крізь призму дослідження ознаки суспільної небезпеки, оскільки її характер та ступінь розглядається головним критерієм диференціації неправомирних діянь.

Ключові слова: злочин, кримінальний проступок, адміністративне правопорушення, суспільна небезпека, шкода.

Статья посвящена анализу сущности и содержанию категорий «преступление», «уголовный проступок», «административное правонарушение». Задача определения отличий данных категорий решается через призму исследования признака общественной опасности, поскольку её характер и степень рассматривается главным критерием дифференциации неправомерного деяния.

Ключевые слова: преступление, уголовный проступок, административное правонарушение, общественная опасность, вред.

This article analyzes the nature and content categories «crime», «criminal offense», «administrative offense». The task of determining the delimitation of those categories is decided in the light of research features – public danger because of its nature and degree of differentiation is considered the main criterion unlawful acts.

Key words: crime, criminal offense, administrative offenses, public danger, harm.

З прийняттям Концепції реформування кримінальної юстиції, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 [1], та набуттям чинності Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI [2] (далі – КПК), у правовому полі з'явився новий вид

діяння – кримінальний проступок, за вчинення якого передбачено притягнення особи до кримінальної відповідальності. Натомість дотепер законодавець не прийняв остаточного рішення щодо видів діянь, які доцільно визнавати кримінальними проступками, та критеріїв, за якими слід відмежовувати ці

діяння від злочинів та адміністративних правопорушень.

Думки вчених щодо вказаної проблематики неодноразово висвітлювались у наукових колах і мали, переш за все, рекомендаційний характер. Колектив авторів (Таций В., Тютюгін В., Гродецький Ю., Байда А.) вважає, що чинне кримінальне законодавство України містить цілу низку діянь, які за ступенем своєї суспільної небезпечності далеко не завжди відповідають поняттю та змісту злочину як найбільш суспільно небезпечного виду правопорушень, що обумовлює необхідність і доцільність їх декриміналізації. Крім того, вчені на підставі аналізу чинного Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) роблять висновок, що діяння так званої «судової юрисдикції» теж вимагають спеціальної процедури розслідування та розгляду, яка на даний час у межах КУпАП реалізована далеко не в повному обсязі, оскільки не забезпечує необхідні правові (законодавчі) гарантії повної та всебічної охорони прав і свобод осіб, які притягуються до адміністративної відповідальності. Таким чином, єдиного та обґрунтованого підходу до правової природи кримінального проступку та критеріїв класифікації кримінальних правопорушень на сьогодні не існує. Тому вбачаємо за доцільне розглянути ознаки, притаманні кримінальному проступку, злочину та адміністративному правопорушенню з метою визначення головних критеріїв відмежування цих діянь.

В історії кримінального права поняття злочину визначали по-різному. З появою держави та початком правової регламентації суспільного життя з'являється злочин, а з розвитком суспільства він стає особливим явищем, яке об'єднує найнебезпечніші діяння. При цьому «злочин» є категорією достатньо динамічною. Навіть в одному і тому самому суспільстві протягом невеликого проміжку часу підходи до розуміння злочинного і незлочинного суттєво змінюються.

Цілком обґрунтовано злочин розуміється як категорія не лише правова, а й соціальна. Вона відображає негативну оцінку особи та її поведінки з боку суспільства, яка базується на: правовій оцінці поведінки особи, що викладається в обвинувальному вирокі суду; осудом особи та її поведінки, яка формується в індивідуальній та груповій правосвідомості людини. Залежно від того, чому надавалось більше значення – соціальній чи правовій характеристиці злочину, можна виділити три визначення цього поняття: формальне, матеріальне і формально-матеріальне. Формальне визначення відображає юридичну природу, юридичні ознаки злочину: злочином визнається таке діяння, що передбачається законом як кримінальне каране (злочинне те, що карається, або злочинним є те, що передбачено кримінальним законом). Матеріальне визначення виділяє лише соціальну сутність злочину, суперечність його певним соціальним цінностям (злочин – суспільно небезпечне діяння). Формально-матеріальне визначення поєднує соціальну та юридичну характеристику злочину (злочин – суспільно небезпечне і передбачене

кримінальним законом діяння). Якщо поставити питання про те, яке з цих визначень є більш обґрунтованим, то, насамперед, необхідно мати на увазі, що будь-яке визначення того чи іншого поняття тільки тоді може виконувати свої функції, коли максимально точно і вичерпно відображає істотні, типові ознаки певного діяння, явища. У цьому розумінні формально-матеріальне визначення має перевагу: воно дозволяє відповісти не тільки на питання, які діяння закон визнає злочином, а й чому закон визнає їх злочином, що в сукупності відбиває соціальну і правову природу, суть злочину. Велике значення надається поняттю злочину, викладеному у статті 11 КК України, а саме: «Злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне, винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину».

Залежно від ступеню тяжкості у ст. 12 КК України злочини поділяються на чотири категорії. З однієї сторони, критерієм категоризації злочинів виступає характер та ступінь суспільно небезпеки (тяжкість) злочинів (матеріальний критерій), а з іншого, – вид та розмір найбільш суворого покарання, тобто типова санкція (формальний критерій). Якщо раніше типова санкція визначалась відповідно до можливих строків позбавлення волі, то з прийняттям Закону України від 15 листопада 2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення в сфері господарської діяльності» у типових санкціях, поряд із позбавленням волі, зазначено штраф як альтернативний основний вид покарання [3]. Законодавець у типовій санкції об'єднав найбільш суворий вид покарання (позбавлення волі) із найменш суворим видом покарання (штрафом), котрий в системі покарань знаходиться на першому місці. Таким чином, типова санкція втратила своє значення і не відповідає ступеню суспільної небезпеки злочину, що викликало сувору критику у наукових колах. Крім того, з введенням кримінального проступку така категоризація злочинів повинна бути переосмислена.

Під проступком в загально-соціальному значенні розуміється антисоціальна або шкідлива для суспільства дія, яка спрямована на знищення основ цивілізованого життя та порушує норми, які зафіксовано правовими кодексами держави [4]. В юридичній енциклопедії визначення проступку розглядається як провина – вид правопорушення, що полягає в провинній дії (або бездіяльності), яка відрізняється від злочину меншим ступенем суспільної небезпеки. За проступок, що полягає в порушенні громадського порядку, до винного може бути застосований один із заходів громадського впливу: громадський осуд, догана, штраф тощо; за проступок, здійснений при виконанні службових обов'язків, – одне з дисциплінарних стягнень; за скоєння адміністративного проступку – одне з адміністративних стягнень [5, с. 47]. Вчений-правознавець В.В. Копейчиков в підручнику «Правознавство», зокрема в словнику юридичних термінів, визначає проступок як діяння, що порушує приписи норм права, але не сягає рівня суспільної небезпеки, притаманного злочинам [6]. Традиційною і

загальноновизнаною в теорії держава та права є точка зору, згідно з якою правопорушення класифікується на злочини та проступки в залежності від ступеню суспільної небезпеки (шкідливості) [7, с. 438–439]. Професор С.В. Петков зазначає, що наголошено «теорія» в радянському праві вважалась хибною, тому, для того щоб спростити життя соціалістичним органам, всі проступки були названі правопорушеннями та розмішені в одному кодексі – Кодексі України про адміністративні правопорушення [8]. Відповідно до зазначеної теорії проступки-делікти (лат. *delictum* – проступок) – це правопорушення, що завдають шкоди особі, суспільству, державі і є підставою для притягнення правопорушника до передбаченої законом відповідальності. Таким чином, термін «проступок» у більшості випадків використовується як тотожне при визначенні правопорушення, без якогось змістовного розмежування. Таке ототожнення, на нашу думку, є некоректним, оскільки правопорушення є більш загальним поняттям та згідно з діючим законодавством охоплює всі види проступків та злочинів. В свою чергу, під адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність (ст. 9 КУпАП). У цьому визначенні названо три характерні ознаки правопорушення (проступку): протиправність, винність та адміністративна караність. У теорії адміністративного права, крім цих трьох ознак, визнається ще й суспільна шкідливість (суспільна небезпечність, антигромадська спрямованість). Тобто наявність даних чотирьох ознак і складає фактичні підстави адміністративної відповідальності. Але необхідно враховувати, що велика кількість норм КУпАП за своїм походженням та правовою природою мають кримінально-правовий характер. Такої думки дотримується О. Банчук, який виділяє 56 складів адміністративних правопорушень з кримінально-правовою природою [9, с. 135–137]. Крім того, І.П. Голосніченко та І.Б. Коліушко зазначають, що такі діяння не являються адміністративними, оскільки зазначені в них відносини, які охороняються адміністративними нормами, не мають ніякого відношення до державного управління або місцевого самоуправління. Але вони і не є злочинами, оскільки не несуть в собі великої суспільної небезпеки. Тому виникає питання щодо видової належності цих правопорушень, яке вчені пропонують вирішувати за прикладом досвіду закордонних країн шляхом введення до українського законодавства як виду протиправного діяння кримінального проступку поряд зі злочинами та адміністративними правопорушеннями, що, в свою чергу, відповідало б закономірностям класифікації протиправних діянь, а також дозволило б врахувати всі особливості встановлення як матеріальних, так і процесуальних відносин [10, с. 39–42].

Таким чином, викладене дає можливість зробити наступні висновки: більшість інститутів, які визна-

чають підстави відповідальності для злочину та кримінальних проступків, є спільними, головною спільною ознакою визначається суспільна небезпека. Учені (А.А. Піонтковський, А.Н. Трайнін, М.Д. Шаргородський та ін.) і адміністративні делікти розглядали як суспільно небезпечні та вказували на те, що їх основою являється матеріальна єдність всіх правопорушень. І злочини, і адміністративні делікти і дисциплінарні проступки в певній мірі є суспільно небезпечними діяннями, тому ознака суспільної небезпеки притаманна всім без виключення правопорушенням. Відмінність між вказаними діяннями покладено в ступені суспільної небезпеки правопорушень [11, с. 174–175]. Підвищений ступінь суспільної небезпеки характерний для злочинів, а адміністративні делікти мають незначний (невеликий, невисокий) ступінь суспільної небезпеки, який не обумовлює застосування засобів кримінальної відповідальності. Не погоджуються з наявністю в адміністративних деліктах суспільної небезпеки такі вчені, як Г.І. Петров, О.М. Якуба, І.С. Самощенко та ін. Вони вважають, що адміністративні делікти не являються суспільно небезпечними, оскільки вони є суспільно шкідливими. Шкідливість, на думку зазначених дослідників, – це властивість, при наявності якої виключається суспільна небезпека; визнається критерієм, відповідно до якого адміністративні делікти відрізняються від інших порушень правових норм і, перш за все, від злочинів.

Поняття «суспільна небезпека» та «шкідливість», «шкода» не мають єдиного значення. Наявність шкоди встановлюється шляхом опису, який самостійно вже виступає доказом шкоди відповідного діяння. Суспільно небезпека – це гносеологічна категорія. Її неможливо встановити шляхом онтологічного опису того, що відбулось [12].

Найбільш ретельно зміст суспільної небезпеки розкривають через структуру діяння, виокремлюючи при цьому такі елементи: дію, наслідки, суб'єктивну та об'єктивну сторону, особу, яка скоїла діяння [13, с. 41]. Важливим фактором є визначення характеру та ступеню суспільної небезпеки. Характер суспільної небезпеки визначається видом суспільних відносин, на які скоєно посягання, тобто об'єктом злочину. Ступінь суспільної небезпеки – це кількісна сторона суспільної небезпеки, що визначається з урахуванням тяжкості причинених наслідків, особливостей посягання, характеру вини, особливостей суб'єкту, тобто конкретних проявів ознак складу діяння, крім об'єкту посягання [14, с. 83]. Тому поняття «шкода» не може підмінитися поняттям «суспільна небезпека», шкода – ознака, яка визначає суспільну небезпеку. Якщо діяння не представляє суспільної небезпеки, то відсуне і правопорушення [15, с. 112; 16, с. 52–59]

Тому певною мірою суспільною небезпекою наділені всі правопорушення. У випадку скоєння діяння, яке не передбачає небезпеки для суспільства, тобто такого, що не спричиняє шкоди суспільним відносинам і не ставить їх під загрозу спричинення шкоди, його не можна визнавати правопорушенням. Помил-

ково було б вважати, що лише злочин характеризується суспільною небезпекою. Злочини відрізняються від кримінальних проступків та адміністративних правопорушень характером та ступенем суспільної небезпеки. Ознаки, які характеризують суспільну небезпеку, поділяються на дві групи: до першої групи належить об'єкт посягання, до другої групи входять суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні

наслідки, особа винного (тобто структурні елементи діяння) [16, с. 52–59].

Крім того, до критеріїв відмежування злочину, кримінального проступку та адміністративного правопорушення належить різна процесуальна форма досудового та судового розгляду матеріалів щодо цих діянь та різні суб'єкти процесуальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» / Указ Президента України від 8 квітня 2008 р. №311/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення в сфері господарської діяльності : Закон України від 15 листопада 2011 р. № 4025-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4025-17>
4. Бачинин В.А. Философия права : краткий словарь / В.А. Бачинин , В.П. Сальников . – Санкт-Петербург : СПбУ МВД РФ ; Лань, 2000. – 382 с.
5. Юридична енциклопедія : в 6 т. / під ред. Ю.С. Шемшученка (голова редкол.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 5 – С – 2003. – 736 с.
6. Копейчиков В.В. Правознавство / В.В. Копейчиков. – Київ., Юрінком Інтер – 2003. – 736 с.
7. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : [підручник]. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
8. Петков С.В. До питання про співвідношення дефініцій «публічний проступок» та «адміністративний проступок» / С.В. Петков // Юридичний журнал. – 2010. – № 9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://justinian.com.ua/print.php?id=3695>.
9. Адміністративне деліктне законодавство : Зарубіжний досвід та пропозиції реформування в Україні / автор-упорядник О.А. Банчук. – К. : Книги для бізнесу, 2007. – 912 с.
10. Коліушко І.Б. До проблеми відмежування адміністративних проступків від проступків, що підпадають під юрисдикцію суду / І.П. Голосніченко, І.Б. Коліушко // Право України. – 2001. – № 3. – С. 39–42.
11. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен / В.К. Колпаков. – Київ : Юрінком Інтер, 2004. – 528 с.
12. Колпаков В.К. Деліктний феномен в адміністративному праві України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / В.К. Колпаков. – Київ, 2005. – 37 с.
13. Кузнецова Н.Ф. Преступление и преступность / Н.Ф. Кузнецова. – М. : Изд-во МГУ, 1969. – 232 с.
14. Митрофанов І.І. Кримінальне право України. Загальна частина / І.І. Митрофанов. – Кременчук : Вид. ПП Щербатих О.В., 2009. – 632 с.
15. Ефремов А.Ф. Принципы законности и проблемы их реализации / А.Ф. Ефремов. – Тольятти : Изд-во Тол-ПИ, 2000. – 298 с.
16. Мальцев В.В. Категория «общественно опасное поведение» и ее уголовно-правовое значение / В.В. Мальцев // Государство и право. – М.: Наука, 1995. – № 9. – С. 52–59.